

Csepli György – Kucsera Csaba – Prazsák Gergő

EURÓPA MINT FÖLÉRENDELT CÉL

A múlt század ötvenes éveinek elején végezte Muzafer Sherif tizenéves amerikai gyermekekkel azokat a kísérleteit, melyek eredményei mind a mai napig útmutatóak, ha arról gondolkozunk, hogy miként lehet csoportokat összeveszíteni és kibékíteni. A kísérlet elgondolása nagyon egyszerű volt. A kutatók több tucatnyi egymást nem ismerő fiút hoztak össze egy nyári táborba, s néhány napig magukra hagyták őket. A kezdeti időszak arra elég volt, hogy kialakuljanak az első barátságok, s ahogyan lenni szokott, az első ellenszenvet is. Ezt követte a csoportbeosztás, mely kegyetlen módon szétválasztotta a barátokat, s lehetőség szerint együvé terelte a korábbi ellenfeleket.

Csoportok és konfliktusok

Két csoport jött létre. Mindegyik csoport hamarosan kialakította a maga törvényeit, megtalálta szimbólumait, kialakította a csak rá jellemző valóságtudatot, melynek része volt a terület, ahol a csoport élt, s a pár napos együttlét is elegendő volt arra, hogy a csoportok elábrándozhassanak a maguk saját történetéről. A kísérlet forgatókönyve mindent megtett annak érdekében, hogy az egymást kölcsönösen tagadó csoportmitológiák megerősödjének. A két csoport tagjai folyamatosan küzdöttek egymás ellen, mivel a kutatók rendre olyan célokat tűztek eléjük, amelyeket ha az egyik csoport elért, a másik hoppon maradt. Ilyen volt például a kötélhúzás, melyben nincs kompromisszum, vagy az egyik csoport húzza át a másik csoport tagjait a maga térfelére, vagy fordítva.

A folyamatosan zajló versenyek megtették a maguk hatását, s a csoporttudatot tápláló mitológiák mellett létrejött az egyes csoportok tagjait a másik csoport tagjaival szemben megkülönböztető fölényérzet, előítélet és negatív sztereotípa. A hajdani barátok egymás ellen fordultak, s a hajdani ellenfelekben a közös csoporttudat szorításában szenvedélyes barátság gyulladt.

Sherif nem állt meg ennél a pontnál. Amit a fiúk egy hét alatt létrehozta, azt az emberiség több ezer év alatt újra meg újra létrehozta. Háború mindig is volt elég. Sherif ambíciója a

béke volt. Több napon át kísérletezett technikákkal, amelyekről gondolni lehetett, hogy kibékülést eredményeznek. Csináltatott például egy közös faliújságot, abban a reményben, hogy a közös tájékoztatás majd megbarátkoztatja a két csoport tagjait egymással. Az információ azonban visszajára fordult, mindegyik csoport a maga szájíze szerint magyarázta a híreket, s a konfliktus nagyobb lett, mint volt valaha is. Hasonlóan kudarcot vallott a közös rendezvények technikája is. A közös vacsorák, esti mozielőadások, kulturális vetélkedők botrányba fulladtak, a nappali sérelmek felhánytorgatásának alkalmává züllöttek. Nem vezetett sikerre az az elgondolás sem, mely szerint a csoportok vezetői leültek egymással, hogy személyes találkozás során tisztázzák a felmerült problémákat. Nem mintha nem tudtak volna a vezetők kijönni egymással. Nagyon is jól kijöttek, meg is egyeztek. Ám mire visszatértek saját területükre, nem voltak többé vezetők, mivel övéik túl puhának tartva őket, más vezetőket választottak helyükbe.

Nemzetek kibékülése

A kísérlet utolsó napjai hoztak csak megnyugvást. Sherif ezúttal olyan célokat állított a fiúk elé, amelyek vonzóak voltak, de csak összefogás útján lehetett azokat elérni. A két tábor vízellátása például leállt. A víz szállítását csak úgy lehetett megoldani, ha mindkét csoport részt vett a folyamatban, s egyik csoportnak sem volt külön-külön ereje ahhoz, hogy megszervezze ennek az életfontosságú anyagnak a szállítását. Néhány ilyen jellegű fölérendelt cél elég volt ahhoz, hogy a nyári tábor ugyanolyan vidáman érjen véget, mint ahogyan elkezdődött.

Ironikus módon Sherif gondolata az volt, hogy ezek a kísérletek a hidegháború két főszereplője, az USA és a Szovjetunió számára adnak majd módszertani útmutatást. A két nagyhatalom vezetői azonban ügyet sem vetettek a kísérlet eredményeire, s tovább folytatták a hidegháborút, mely végül úgy ért véget, hogy az egyik fél negyvenöt év múlva kiütéssel győzött a másik fél fölött.

Egymással szemben álló ideológiai és politikai csoportok esetében a fölérendelt célok valószínűleg hatástalanok, mivel az egymást kizáró valóságok között olyan mély a határ, hogy az ellenfelek inkább választják a pusztulást, semmint a megbékélést. A kísérlet eredményei mintha azt mutatnák, hogy a békére akkor van esély, ha a csoportok konfliktusa nem hatja át a

válóságra vonatkozó feltevések egészét, hanem vannak rések, potenciális közös érdeklődési területek, ahova behatolhat a megbékélés szelleme.

Ami Európa nyugati felén az ötvenes évek eleje óta történt, az a fölérendelt célok egyre teljesebb érvényesülése a nemzeti célok felett. A hidegháború megakadályozta, hogy a közép- és kelet-európai nemzetek részt vegyenek ebben a folyamatban. Ugyanakkor a vasfüggöny mögött élő közép és kelet európai nemzetek tagjaiban az európaiság tudata megerősödött, s a rendszerváltást követően végzett összehasonlító vizsgálatok mind azt mutatják, hogy az elképzelt Európa varázsa jóval erőteljesebben érvényesül egy szlovák, egy magyar, egy román válaszadóban, mint osztrák, holland vagy francia megfelelőjében. Az EU tíz tagjelölt országának csatlakozásával az európai fölérendelt célok a földrész nagyobbik részét egyesíteni fogják. Az egyesülés lényege elsősorban gazdasági és politikai. Európa nyilván nem lesz képes helyt állni a világ régióival folytatott versenyben, ha nem lesz egységes piaca, nem lesz egységes akarata arra, hogy a technológiai fejlődés és az információs társadalom kiépítéséhez vezető folyamat élén járjon. Ezek a fölérendelt célok. Ugyanakkor látnivaló, hogy az EU tagnemzetei az európai egységesülés folyamatában páratlan mértékben megtanultak egymás mellett élni, miközben mindegyikük megtartotta a maga kulturális és lelki azonosságát. Kezdet-kezdetén volt a német-francia kibékülés, melynek gondolata örültségnek számított pár évvel korábban. S a példa ragadóssá vált. Az EU által képviselt fölérendelt célok lelkileg összehozták a tagokat, s nincs okunk annak feltételezésére, hogy ez másként fog történni a most tagjelölt, jövőre már taggá váló országok esetében.

Az európai egységen belül a nemzeti sajátosságok nem tűnnek el, de elvesztik mérgező hatásukat. A korábbi háborús történeteket békévé oldja az emlékezés. A lelki konfliktusok által lekötött energiák felszabadulnak, s ezáltal újabb lendületet nyernek az ambiciózus fölérendelt célok elérésére irányuló törekvések. Európa a nemzetek közötti béke földjévé válik, ami a vérzivataros európai múlttal összevetve hatalmas előrelépés.

Európa-diskurzusok Közép-és Kelet-Európában

Európa, mint fölérendelt cél, nyilván nem azonos a földrésszel, melynek tengerek mosta partjaitól egy hatalmas hegylángig húzódnak határai, s egyedisége pusztán földrajzi. Európa egyben lelki földrész is, mely annyi különféle Európára bomlik, ahány lélek érzi magáénak.

A közép-kelet-európai országok Európa-képe markánsan különbözik a nyugat-európaiak Európa képétől. Az összehasonlító nemzetközi szociológiai vizsgálatok eredményei szerint az Elbától keletre érzelmileg jóval intenzívebb az emberek Európa élménye. Mindegyik kis közép-és kelet-európai nép lelkében ugyanaz a nemzeti komplexus él, melynek tükrében Európa akként jelenik meg, ahogyan a felnőttek világa a gyermekek szemében: a gyermek szeretheti, gyűlölheti, csodálhatja, megvetheti a felnőtteket, ám sosem kétséges számára, hogy csak vágyódik a felnőttek közé, hiszen nem tartozik oda. Az egyes kis közép-és kelet-európai népek között különbség csak abban van, hogy az oda nem tartozás keserű igazságát miként leplezték.

Minden kis közép-és kelet európai nép emlékezik a maga aranykorára, amikor az európai odatartozás még töretlen volt, s mindegyik nép kollektív emlékezetében van egy töréspont, ahonnan az elválás, az oda nem tartozás datálódik. A kollektív emlékezés fantom-Európákat teremt. Az egyik véglet az, amely Európáról szólva nem vesz tudomást a valóságos helyzetről, s Európa a kollektív vágyak vetítívászna, melyre mindaz a szép és jó rávetül, ami a saját országban nem vagy csak alig tapasztalható. A másik véglet esetében a szükségből születik erény, s az így születő Európa-jelentés nem több mint mindannak kritikátlan felmagasztalása, ami a „miénk”. A kétféle, egyaránt fantomizált Európa ideáltípusa a tizenkilencedik század orosz értelmiség vitáiban jelent meg. A „zapadnikok” számára Európa a remény, a „slavophilek” számára Európa a félelem forrása volt.

Magyarországon ezt a kettősséget Németh László, a XX. század sokak által csodált, sokak által bírált magyar írója fogalmazta meg a legpontosabban. Az író egy kevésbé ismert, 1934-ben megjelent írásában a mai Európa-diskurzusok két egymással versengő alaptípusát különböztette meg. A „sznob” diskurzus sajátos távolságot teremt az ország és az elképzelt európaiság között. Mint Németh írja, a sznob „büszke rá, hogy semmit sem tud, ami a bennszülöttek dolga. Garasaiból félrerak annyit, amennyin Párizsba, Londonba kikukkanthat, de megütődik, ha valaki arra biztatja, hogy nézzen szét Debrecen körül vagy Kecskeméten. Aki a 'nép' szót kiejti, azon kolbászszagot érez, s miként az angolszász a köröm alatt a néger vért, úgy nyomozza maga körül az undort keltő 'magyarosság'-ot.” Ezzel szemben áll a „parasztok” diskurzusa. Németh szerint „őket igazán nem lehet megvádolni, hogy a francia vagy angol könyvpiac felé hajtják a valutát. Ők ennek az országnak szentelték életüket, abban is a földnek, azon is a föld népének. Úgy neki szentelték, hogy gondolataik, mint villámsújtott madarak esnek le Hegyeshalomnál. Egy darab fekete hantot tartanak az íróasztalukon, azt

minden hajnalban megszagolják, s a humusz illatától elteltén ontják verseiket és újságcikkeiket”. A két típus valójában egy töről fakad. Mindkettő alapja az előítéletes elképzelés, melynek fő motívuma egyik esetben az EUfória, másik esetben az EUfóbia. Nem lenne jó, ha a 2003-as tavaszi népszavazási kampányt e két diskurzus-típus uralná, melyek egyike sem tesz eleget Széchenyi kívánalmának, egyike sem alkalmas a megfontolt és felelős döntés kialakítására.

EUfória és EUfóbia

Az EUfória az Európai Uniót afféle Kánaán-nak állítja be, ahol minden tökéletes, s azzal a hamis ígérettel kecsegtet, hogy a csatlakozást követően Magyarországon is egy csapásra minden tökéletes lesz. Pontosak, tiszták lesznek a vonatok, a betegek varázsütésre meggyógyulnak a kórházakban, a hivatalok áttérnek a polgárbarát elektronikus ügyintézésre, a postás kétszer csenget, mielőtt ajánlott küldeményt hoz. Számlálatlanul áramlik majd befele az euró, Magyarország regionális főváros lesz, pontosan úgy, ahogyan azt Jókai Mór jósolta 1872-ben megjelent mézszavú magyar utópiájában. A nemzeti identitást az európai azonosulás keret hordozza, s nem lesz polgár a Kárpát medencében, aki ne tudná angolul eligazítani az ide tévedő jóságos idegent. .

Az EUfóbia jegyében elképzelt Európa nem sok jóval biztatja a polgárokat. Az európai konföderáció olyan politikai keretként jelenik meg, mely felfalja az ország szuverenitását, megfosztja a jogtól a polgárokat, hogy saját mércéik legyenek. Brüsszelben fogják megszabni, hogy mekkora, s milyen vastag legyen az óvszer, mekkora legyen a gyufás skatulya, mi legyen a „pálinka” feliratú butykosban, s a magyar gazda még a kolbászt sem eheti nyugodt lelkiismerettel, ha a disznó ugyanazt ette korábban, mint ő. A nyájas idegen helyett a bünöző, rontásra nem rest bevándorló rémalakja bukkan fel az EUfób képzeletben, akinek veszélyességét fokozza, hogy ő fog megtanulni magyarul, de csak azért, hogy nyelvünk erdőzúgásába hamis hangokat keverjen. Kultúránk ebek harmincadjára kerül, s országunk újra gyarmat lesz, mint volt annak idején a török, a német, majd legutóbb az orosz alatt.

Az Európai Unió 2004-ben új tagokkal bővül. A csatlakozás lehetővé teszi, hogy az Európa-komplexus oldódjon a taggá váló országok lakóiban. Felnő majd egy új nemzedék, melynek tagjai már felnőtt módon viszonyulnak Európához. A felnövekvő nemzedékek identitásának „európai” eleme nem helyettesítheti a „nemzeti” elemet, de mindegyik nemzetben tudatosítja,

hogy a „magyar”, „szlovák”, „lengyel” stb. ugyanazon alap egyik variánsa, miként a „francia”, „német”, „angol”, „skót”, „holland” stb. sem egymást kizáró lényegeket.

„Európa-paradigma”

Az EU-ban egyesült összes európai nemzet számára Európa nemcsak a közös jövő, hanem a közös múlt hordozója is. Európa a nyugati civilizáció bölcsője. Élt Magyarországon egy tragikus sorsú politológus, akinek mindössze két év adatott meg arra, hogy szabadon éljen. Nagy Imre 1956-os forradalmi kormányának tagjaként egyetlen napot kapott Istentől arra, hogy mint politikus szembenézzen azokkal az erőkkel, amelyekről mint politológus oly pontos diagnózist készített. Bibó Istvánról van szó, aki az európai társadalomfejlődés értelmét abban látta, hogy életképes alternatívákat volt képes szembeállítani a gazdaságot, a politikai és társadalmi életet és a tudást lebéklyózó diktatórikus szerkezetekkel szemben. Ezek az alternatívák lehetőséget nyújtanak a szabadságra, s ezen keresztül a jövő meghódítására. Az európaiság vonzereje abban van, hogy egyetemes példát nyújt mindazon társadalmak számára, amelyek a jólét, a szabadság és az igazság ígézetében kívánják polgáraik számára megszervezni mindennapjaikat.

Az európaiság jegyében fogant életszervező minták tetemes kockázatot is magukban rejtenek. A jólétet, mint árny a fényt, szegénység szomorítja. A szabadság és a félelem nélküli élet technikáinak törékeny gyakorlatában félelem és zsarnokság kísérhet. Az igazságot látszatigazságok és hazugságok finom szálaiból szőtt háló homályosíthatja el.

Egy neves magyar gondolkodó, a jelenlegi magyar Országgyűlés egyik tagja, Vitányi Iván, Prométheuszban látja Európa igazi alapítóját. E titáni paradigma lényege, hogy cselekvésre hajt. A cselekvés hozza létre a teret, amelyen belül az európai ember leküzdheti a rosszat, még ha sokszor saját maga is idézte azt elő. Az olyan társadalmi cselekvés paradigmája az európaiság, ahol a nemes célok és nemtelen eszközök egyensúlya éppen úgy valóság, mint az egyensúly megbillenése. Nemes célok nemtelen eszközök segítségével valósulhatnak meg, a már leküzdöttnek hitt nemtelenségek újraszülethetnek, de mindig van esély arra, hogy visszaálljon az egyensúly, a barbarizmus és primitivizmus másutt akadálytalanul érvényesülő nem európai alternatívái meghiúsuljanak.

Európa választása

Málta és Szlovénia polgárai után Magyarország választóképes felnőtt lakosai 2003 tavaszán döntöttek arról, hogy a jövőben az Európai Unión belül akarnak élni. A népszavazások sorozata folytatódik a tagjelölt országokban. Nyilvánvalóan nagy horderejű döntésről volt szó, melynek jelentőségét fokozza, hogy a tagjelölt országok történelme nem igen bővelkedik olyan napokban, amikor is a népnek módja nyílt volna eldönteni, hogy merre is tartson az ország, ahol él. Senki sem kérdezte a népet arról, hogy belépjen-e vagy sem az első világháborúba, senkit sem érdekelt, hogy a vereség nyomán átszabott ország határait maguk az érintettek hova helyeznék. A nép szempontjából nézve a huszadik század sorsfordító eseményei úgy következtek be Közép-és Kelet Európában, mint a természeti katasztrófák. A rendszerváltás sem azért következett be, mert a nép forradalmi úton kivívta szabadságát, hanem azért, mert egy távoli szigeten (éppen Máltán) a világpolitika két főszereplőjének (akik közül mára már csak egy maradt lábon) nem tetszett többé az, ami egykor Jaltában megtörtént.

A magyarok döntése

Minden döntés esetében fontos természetesen, hogy mi az eredmény, de még fontosabb maga a folyamat, melynek következtében a döntéshozóban elkötelezettség, alakul ki, s bárhogyan is alakuljon a jövő, a felelősség alól nem bújhat ki, nem hivatkozhat a „sors kezére”, akár áldást, akár átkot hoz reá. A magyar nemzeti tudat máig eleven alakítója, Széchenyi István a Kelet népében zseniálisan tapint rá a magyar karakterre jellemző döntéslélektani hibára, melynek lényege a véletlenre való hagyatkozás, szemben az empirikus tények számbavételével. Ez a hiba nem génjeinkben, hanem történelmünkben gyökerezik, hiszen csak abban alakulhat ki az önmaga sorsának intézéséért viselt felelősség tudata, aki azt gyakorolhatja. A NATO népszavazás volt az első gyakorlat, s most következett el a második. A kollektív döntés előtt nem ártott volna, ha a szavazók megfontolják Széchenyi 1841-ben leírt intését: „Mindenekelőtt azt hiszem, nem kellene a dolgot a pusztá véletlennek átengedni, s pillanatnyi hevenyzések szerint cselekedni, mint az nálunk magyaroknál még a legmélyebben életbe ható dolgoknál is oly mindennapi eset, hanem munkásságunkat okokra állítva kimerített terv szerint volna illendő és célszerű elrendelnünk.”

A népszavazás nem öncél. Minden magyar polgárnak át kellett gondolnia a döntés előtt, hogy mi az a terv, mely szerint munkásságát a csatlakozást követően illendő és célszerű elrendelnie. Az Európai Unióhoz való csatlakozás távolról sem pusztán a Kormány vagy az Országgyűlés ügye. A döntés előtt mindenkinek tudnia kellett, hogy amikor Medgyessy Péter miniszterelnök az európai demokrácia születési helyén, Athénban aláírja a csatlakozási okmányt, mögötte láthatatlanul ott áll valamennyi magyar. Azok is, akik ma élnek, de azok is, akik már meghaltak, és azok is, akik meg fognak születni. Az európai társadalomszerveződés lényege, mint arra Bibó István rámutatott, a civil szerveződés, a polgári együttműködés, a sokféleségből gyúrt társadalmi egység fokozatos, de megállíthatatlanul kiterjedő megvalósítása. Nemcsak minden polgár, de minden önkormányzat, minden régió, minden gazdasági, közszolgálati és civil szervezet csatlakozik, s kinek-kinek tudnia kell, hogy ezúttal életünk alakításában kivételesen nem a pusztán véletlen, hanem a tudatos felkészülés, a tervezés, a kitűzött célok megvalósításában tántoríthatatlan akarat játssza a főszerepet. Bárhogyan is alakuljon a jövő, most nem lesz lehetőség a korábban jól bevált kollektív felelősségelhárító és áthárító technikák alkalmazására.

Európa választása új korszakot nyit a magyar történelemben, mely a korábbi korszakokhoz képest nem lesz kevésbé magyar, de több lesz benne a más nemzetek tagjai iránt érzett empátia, türelem és megértés. Az EU tagság megszabadíthatja a magyarságot komplexusaitól, száműzheti a balsors képzetét, mely korábban mindent magyarozott. Legyen kudarc, vagy legyen siker osztályrészünk, a jövőben nem okulhatunk mást, csak magunkat. Ez lesz az igazi felszabadulás.

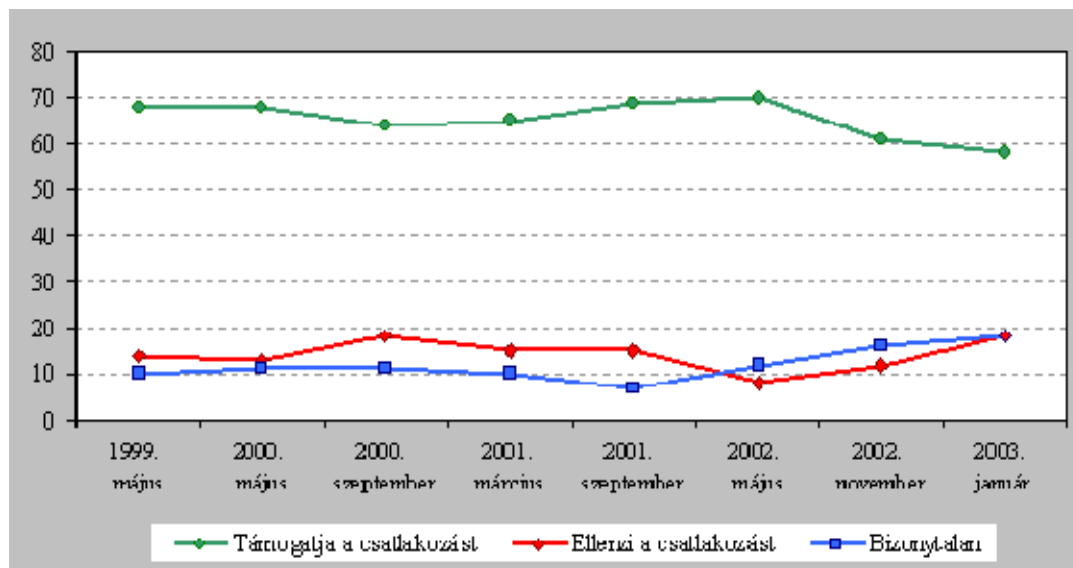
Kizárólag rajtunk fog múlni, hogy tudunk-e majd élni a csatlakozás nyomán minden családban, minden falu, város és régió számára megnyíló történelmi lehetőséggel, mellyel ha jól élünk, Magyarország társadalmi értelemben is oda kerül, ahol földrajzilag mindig is volt: Európa közepére. Legjobbaink képzeletében Szent István óta az ország otthona Európa volt, ám látnunk kell, hogy mások, másként képzelték az ország és Európa viszonyát.

A referendum előzményei

A 2003 áprilisi népszavazás előtt nem volt egyetlen időszak sem, amikor ne lett volna elsőprő támogatottsága az Európai Unióhoz való csatlakozásnak, melyből egyértelműen levonható az a következtetés, hogy a társadalom mindvégig érzekelte a jövőre vonatkozó, korszakos döntés

jelentőségét. A napi politika sem változtatta meg számottevő mértékben a lakosság véleményét, ugyanakkor a támogatók és az ellenzők aránya némi változatosságot mutat.

1. ábra Az EU népszavazás iránti érdeklődés irányai a magyar közvéleményben

Forrás: www.tarki.hu

A csatlakozási referendum előtt fél évvel kezdődött a támogatók arányának csökkenése. A lakosság politikai érzelmei a 2002. évi parlamenti választások idején voltak a leginkább tetőfokon. A rendszerváltás óta egyetlen alkalommal sem tapasztalható politikai megosztottság jellemezte az országot. Ez a megosztottság, az Európai Unióhoz való csatlakozást támogató közös népfrempolitika ellenére a csatlakozással kapcsolatos véleményeket is polarizálta. 2002 májusától kezdve olykor nagyobb, olykor kisebb mértékben csökkent a csatlakozást támogatók és nőtt a bizonytalanok száma. Egészen addig, amíg el nem kezdődött a népszavazás előtti kampány. Ez év januárjától ugyanis a lemorzsolódó támogatók nem bizonytalanokká, hanem inkább ellenzőkké váltak.

Az elmúlt év harmadik-negyedik negyedében a kormánypártok gyakran EU ellenességgel vádolták az ellenzéket, amelyet az ellenzéki szavazók olykor a vezetőikben is felfedezhető „paraszt-diskurzus”, olykor saját politikai identitásuk védelme okán interiorizáltak. Bár a későbbiekben egyértelművé vált, hogy valamennyi parlamenti párt az EU mellett teszi le voksát, a jobboldali szavazók körében mégis kisebb volt a támogatók aránya. A baloldali és

liberális szavazókhöz képest a magyar jobboldal hívei közül többen vélték úgy, hogy mind önmaguk, mind az ország számára hátrányos lehet a csatlakozás.

1. táblázat A csatlakozás megítélése 2003 első negyedévében

		országnak előnyös	országnak / előnyös	országnak / hátrányos	országnak / hátrányos	összesen
		kérdezettnek előnyös	kérdezettnek hátrányos	kérdezettnek előnyös	kérdezettnek hátrányos	
baloldali	elemszám	651	39	19	127	836
szavazók	százalék	78	5	2	15	100
jobboldali	elemszám	336	42	19	244	641
szavazók	százalék	52	7	3	38	100
összesen	elemszám	987	81	38	371	1477
	százalék	67	5	3	25	100

A kormánykoalíciót alkotó baloldali és liberális pártok szavazóinak több mint háromnegyede (78 %) szerint az ország és a kérdezett (családjával együtt) egyaránt profitálna a csatlakozásból. A jobboldali, ellenzékben lévő pártok szavazóbázisából csak minden második (52 %) választópolgár gondolta ugyanezt. Közel egyenlő volt, 5-7 % mindkét szavazótáborban azok aránya, akik szerint csak az ország járna jól, és ők inkább rosszul; ennek a fordítottját gondolta az előző tömörüléshez képest fele akkora kicsi csoport (2-3 %). A csatlakozás következményeként egyaránt az ország és a saját hátrányát vetítette előre a baloldali szavazók 15 %-a. Hasonlóképpen vélekedett a jobboldali szavazók közel kétötöde (38 %). A teljesen pozitív és a teljesen negatív várakozásokkal jellemezhető csoportok nagysága közötti szorzószám a baloldali szavazóbázison belül ötszörös, míg a jobboldali szavazótáboron belül csupán 1,4-szeres volt a teljesen pozitív várakozásúak javára.

Mindezek alapján úgy tűnhet, hogy a voksolás mikéntjét leginkább a politikai szimpátia határozta meg. Azonban a politikai szimpátiánál sokkal meghatározóbbak voltak a szocio-demográfiai faktorok.

Hét hagyományos szociológiai változó segítségével, négy mintaévben, egyenként 1500 fős reprezentatív mintán vizsgáltuk, hogy miként alakult a csatlakozást támogatók szocio-demográfiai háttere. Az előzetes elképzelések és a rendelkezésre álló adatbázisok (TARKI, SZONDA) kompatibilitását felhasználva az elvégzett iskolai osztályok, a kor, a nem, a településtípus, az országrész, a gyerekszám és a család egy főre jutó jövedelme alapján, regresszióanalízissel vizsgáltuk a szavazás lehetséges kimenetelét.

2. táblázat A csatlakozás mellett szavazók* szocio-demográfiai meghatározottságai, évenkénti regresszióanalízisek

	1999	2000	2001	2003
BETA értékek				
Elvégzett iskolai osztályok száma	0,19	0,08	0,2	-0,08
Életkor	-0,07	-0,13	-0,13	-0,09
Nem (férfi)*	0,17	***	0,08	***
Településtípus (város) *	0,05	***	***	***
Országrész (nyugat) *	0,1	0,09	0,07	***
Gyerekszám	***	***	***	***
Egy főre jutó jövedelem	***	0,13	0,06	***
R ²	0,12	0,07	0,1	0,01

Megjegyzés:

T és F próba szig.< 0,05

*** : nincs szignifikáns hatás

* : dummy változók

A hét szocio-demográfiai változó 1999-ben adta a legnagyobb mértékű magyarázatot arra a kérdésre, hogy ki szavazna az EU csatlakozás mellett. Ez évben leginkább az iskolai végzettség volt döntő, mégpedig pozitív irányban. Azaz minél többet tanult valaki, annál nagyobb valószínűséggel gondolta úgy, hogy az országnak az Európai Unióban a helye. Ez a tendencia 2003-ban megfordult. Közvetlenül a referendum előtt alig-alig lehetett a fenti szocio-demográfiai változókkal magyarázatot találni arra, hogy miért támogatják egyesek az EU-hoz való csatlakozást és miért ellenzik mások. Minden évben szignifikáns hatású volt az életkor. Mégpedig minél idősebb volt valaki, annál kisebb volt a valószínűsége annak, hogy

támogatja hazánk csatlakozását az Európai Unióhoz. Ez azt jelenti, hogy sem a kampány előtt, sem a kampány alatt nem sikerült elhíttetni az idősebbekkel, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozással jól járnak. A kor és az iskolai végzettség minden évben szignifikáns hatással volt a támogató véleményre. A referendum előtti közvélemény-kutatástól eltekintve a fenti változók egyértelmű tendenciával szolgáltak. A támogató véleményt az életkoron kívül mindegyik változó pozitív irányba befolyásolta. 2003-ra azonban a kép teljesen zavarossá vált. Az iskolai végzettség hatása megfordult és az eddigieknél jóval kisebb mértékben lehetett magyarázatokat találni a hagyományos szociológiai magyarázó modell segítségével. A kampány nem csak a csatlakozás előnyeire, hanem a hátrányokra is felhívta a figyelmet. Ezzel azonban némi zavart is keltett, melyet az egységes népfront kampánnyal kívántak megoldani (nem mindig sikeresen). Egymástól deklaráltan különböző, jobban és kevésbé jobban ismert embereket kértek fel közös társadalmi célú kampányra, amely azonban nem mindig vezetett el a támogató vélemény erősítéséhez. A népszerűbb ember fényében azonban gyakran sütkéreztek kevésbé ismertek is, így személy szerint néhány közszereplőnek mindenképpen jótékony volt a közös fellépés.

2. ábra Óriásplakát 2003 áprilisában

Érvek és ellenérvek a közvéleményben az EU csatlakozással kapcsolatosan

A kampány idején több közvélemény-kutatás is készült, amelyek pontos képpel szolgálnak a referendum eredményei mögött munkáló várakozásokról. Szembeötlő volt a magyarok tanácstalansága akkor, amikor a csatlakozás várható előnyeit és hátrányait kellett megnevezniük. Annak ellenére, hogy nyitott kérdésekre kellett válaszolniuk, magas volt a „nem tudom” típusú válaszok aránya. A csatlakozás előnyére nézve a megkérdezettek egyharmada nem tudott választ adni, a hátrányokat firtató kérdésnél még ennél is magasabb, kétötödös volt ez az arány. A válaszadók 18 %-a úgy vélte, hogy nem lesz a csatlakozásnak előnye, 10 %-uk szerint pedig nem lesz hátránya.

Konkrét előnyt vagy hátrányt a válaszadók 49-50 %-a mondott. A csatlakozás mellett felhozott konkrét érvek többsége a *mikrogazdaság* szférájából származott. Ezek az érvek olyan hatásokra vonatkoztak, amelyekről a kérdezettek azt gondolhatták, hogy mindennapi életükben tapasztalni fogják azokat. Minden negyedik megkérdezett említett ilyen érvet (25 %). Leggyakrabban a munkalehetőségek bővülését és az életszínvonaluk javulását nevezték. A *makrogazdasági érvek* jelentősége kisebb (14 %) E területen a gazdaság fellendülésére számítottak a legtöbben. Többen említettek még valamilyen társadalmi előnyt is (12 %). Kevesen reméltek politikai (2 %) és mezőgazdasági (1 %) hasznot a tagságtól. A legtöbb ellenérv (hasonlóan a csatlakozás okozta előnyök percipiálásához) az embereket legközvetlenebbül érintő mikrogazdasági kategóriából került ki (20 %). Ezen belül az árak és a munkanélküliség növekedésétől tartottak a legtöbben. Makrogazdasági hátránytól a válaszadók 18 %-a tartott. Voltak, akik a mezőgazdaságot (6 %) féltették a csatlakozástól, és voltak, akik társadalmi és politikai jellegű hátrányokat említettek (4-4 %).

Ezúttal is tapasztalható volt, hogy a szocio-demográfiai változók és az egyes érv-típusok alkalmazása között van összefüggés. A válaszadó neme leginkább az érvelésre való képességet határozta meg. A nők körében jóval magasabb volt a „nem tudom” válasz aránya, akár a csatlakozás előnyeiről, akár a csatlakozás hátrányairól volt szó. Ebből következően az egyes alkategóriákban is magasabb volt a férfiak által adott pro és kontra érvek aránya. A férfiakhoz képest a nők legkevésbé a makrogazdasági előny (18 vs. 11 %) és hátrány (22 vs. 15 %) kategóriájában voltak képesek érvelni. Az életkor hasonló hatást mutatott. A határt a 65. életév jelentette. Akik 1938-ban vagy azelőtt születtek, jóval kevesebb érvet és ellenérvet tudtak felhozni a csatlakozással kapcsolatosan, mint az utánuk született korosztályok képviselői. Ez utóbbiak nagyjából azonos arányban voltak képesek érveket felhozni mindkét kérdésben. A legegységesebbnek az iskolai végzettség hatása mutatkozott, amelynek növekedésével a pro és a kontra érveknél egyaránt csökkent a „nem tudom” típusú válaszok előfordulása. A település típusa is hasonló volt. A községekben kevesebb volt az értelmezhető válasz, mint a városokban, de még több volt a megyeszékhelyeken, és a legtöbb a fővárosban. A település nagyságának növekedése növelte a negatív makrogazdasági érvekkel való operálás esélyét, de kevésbé egyértelműen hatott a pozitív makrogazdasági várakozásokra (község-város: 12 %, megyeközpont-Budapest: 17 %). A mezőgazdasággal kapcsolatos negatív várakozásokat nagyjából egyenlő arányban (6 – 7 %) táplálták a községekben, a városokban és a megyeszékhelyeken élők. A budapestiek érthető módon csak fele ekkora arányban (3 %) voltak érzékenyek a témára.

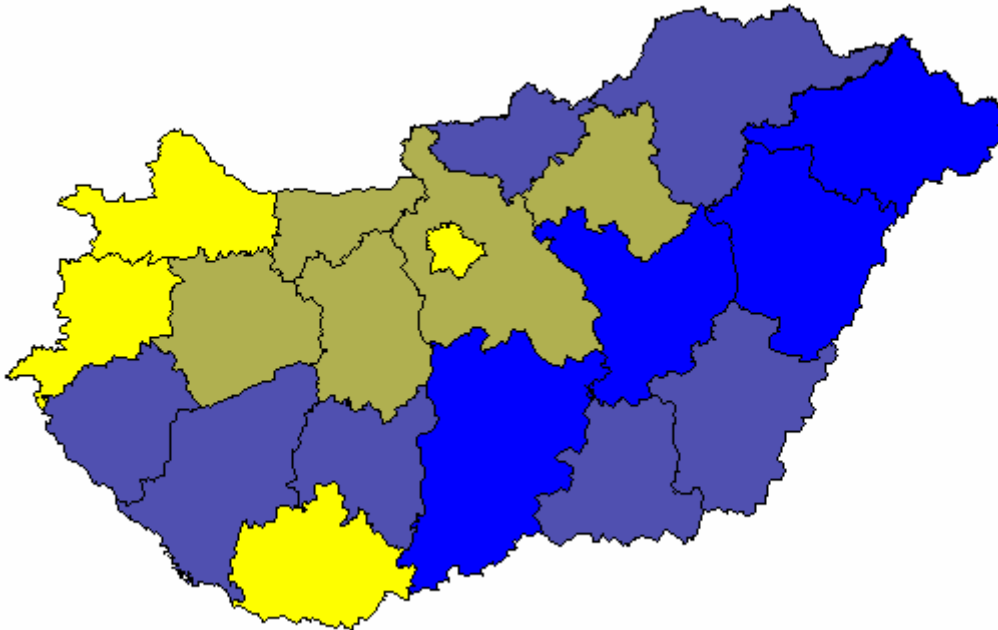
A szavazási intenció ezek alapján könnyen összevethetővé vált a szavazat indoklásával. A csatlakozást támogatók közel kétharmada (63 %) valamilyen általános, nem részletezett pozitív várakozással indokolta várható igen-szavazatát. Az igenlők 17 %-a ugyanakkor saját közvetlen hasznot is említett. A nem-pártiak egyharmada említett valamilyen általános hátrányt, illetve közel azonos arányban mikrogazdasági (19 %) és makrogazdasági (17 %) jellegű érveket. Az elutasítás indokai között hajszálnyival a politikai jellegű hátrányok mögé szorult a mezőgazdaságot esetlegesen negatívan érintő várakozás (5 és 4 %), de összességében mindkettő nagyon alacsony arányban fordult elő.

Az eredmény

Az EU jelenlegi tagországainak a felében volt vélemény-nyilvánító vagy ügydöntő népszavazás az unióhoz történő csatlakozásról. Elsőként Írországban volt ügydöntő népszavazás 1972 májusában, ahol 71 % - os részvétel mellett a lakosság 83 %-a szavazott igennel. Ilyen mértékű támogatottság azóta csak Szlovéniában volt, ahol alig egy hónappal a magyar referendum előtt a lakosság 61 %-a közel 90 %-os támogatottsággal voksolt az EU tagságra. A korábbi referendumok közös jellemzője, hogy a lakosság jelentős többsége részt vett a népszavazáson, azonban a támogató szavazatok aránya jóval kisebb volt (az 1994-es svéd népszavazáson például 83 %-os részvétel mellett mindössze 52 % volt az igennel szavazók aránya).

Az egyes referendumok, a sajátos történelmi, gazdasági, társadalmi, kulturális, politikai helyzetek miatt természetesen nehezen hasonlíthatók össze. A magyar népszavazás azonban mindenképpen kirívó esetnek számít a részvételi arányok tekintetében: egyetlen országban sem volt ilyen alacsony a részvételi arány. Magyarországon, 2003 április 12-én a választóképes lakosság 45,63 %-a, 83,76 %-os arányban elfogadta az Európai Unióhoz történő csatlakozást. A támogatottság aránya viszonylag egyenletes volt országszerte. A több mint 3100 település 6 kivételével támogatta a csatlakozást. A megkérdőjelezhetetlen támogatottság ellenére, jelentős különbségek voltak a részvételi arány tekintetében.

1. térkép A népszavazáson résztvevők aránya

Az EU népszavazáson résztvevők aránya megyénként

■	50 to 56 %	(4)
■	45 to 50 %	(5)
■	41 to 45 %	(7)
■	36 to 41 %	(4)

A térképen jól látható az északkelet - délnyugat irányú lejtő, amely az ország egyes térségei között feszül. Győr, Vas, Baranya megyékben és Budapesten volt 50 % fölötti a referendumon résztvevők aránya. A keleti megyékben 10-15 %-al kisebb volt a részvételi arány.

A korábbi közvélemény-kutatások szerint az ország nyugati részén lakók nagyobb mértékben támogatták az Unióhoz történő csatlakozást (2.táblázat). E különbség végül a résztvevők arányában mutatkozott meg. A nyugati országrész lakosai már hosszabb ideje reális kapcsolatban vannak Ausztriával és ezzel együtt az EU-val is. A mindennapi érintettség okán a nyugat-magyarországiak számára az EU csatlakozás hatásai jóval elképzelhetőbbek voltak, mint a keleti országrész lakosai körében, akik horizontján az EU csatlakozás hatásai kívül eshettek.

Hogyan tovább?

A reális és józan számvetéshez mindenekelőtt tudnunk kell, hogy kik vagyunk, s mit akarunk. A magyaroknak (s feltehetően a többi csatlakozó ország polgárainak) szembe kell nézniük azzal, hogy kik, és mit akarnak. Magyarországon újra aktuális a régi kérdés: Mi a magyar? E kérdés megválaszolására nemzeti önismeret, Babits szavával „magábaszállás” nélkül, a magyaroknak nem lesz esélyük. Tudniuk kell, hogy mint magyarok (mint minden más nemzet tagjai) egyszerre léteznek a saját maguk és a mások által teremtett tükör által. Külön-külön mindkét tükör homályos. Mi magyarok az egyik tükörben büszkék vagyunk hun eredetünkre, nosztalgikusan emlékezünk a kalandozások remek korszakára, amikor eleink a nélkül száguldozták be Európa tájait, hogy el kellett volna szenvedniük a hatóságok zaklatásait, a korlátozottan rendelkezésre álló nyugati fizetőeszközök okozta kellemetlenségeket és frusztrációkat. Lélekben mindig is függetlenek voltunk, s Bécsset az egykori fekete sereg, Berlint Hadik szemével nézzük ma is. Erényünk a pótolhatatlan „magyar konyha”, páratlan értékünk a pusztá. A másik tükör minderről nem vesz tudomást. Attila Nyugaton még mindig rettegett dúvad, akivel az európai gyerekeket ijesztgetik a műveltebb szülők. Aquila katedrálisában az idegenvezetők első mozdulata a felfelé mutat, mely azoknak a lángoknak a nyomát mutatja, mely a kalandozó magyarok által vetett tűzcsóvák emlékét őrzi beszédesen. Az európai gyomor számára a magyar konyha egészségtelen és zsíros, a magyar bor savas, a pálinka butítóan erős.

Nemzeti marketing

Nemzeti marketingra van szükség, mely képes a külső és a belső magyarságkép integrálására. Fel kell tudunk oldani a magunk által alkotott és a külföldiek által alkotott képek közötti ellentmondást. Keresletközpontú magyarságképre van szükségünk. Mi csatlakozunk Európához, s nem Európa hozzánk. Következésképpen azt kell keresnünk, hogy mi lehet az a hozzáadott érték, mely Európa számára hasznossá, kedveltté, kívánatosá tesz bennünket. Az aktív alkalmazkodás pozitívan fog visszahatni, hiszen akit szeretnek, az szeretni fogja, aki őt szereti. Fordítva nem megy. Nekünk kell az első lépést megtenni, de ezt a lépést csak akkor tehetjük meg, ha mindenki, aki előítélet-mentesen csatlakozni akar Európához felméri, hogy ő mit adhat a Másiknak, aki ugyanazt teszi amit ő, csak Európában él. Mindenkinek, minden szervezetnek és csoportnak el kell készítenie a maga Európa tervét, s ez lesz az igazi

Széchenyi-terv. Nem azt kell keresni, hogy mit kapunk Európától, hanem azt kell keresni, hogy mi mit adhatunk. Ez lesz a magyar válasz.

Az európai csatlakozás egybeesik a világ fejlett részeit most átható korszakváltással. Az új korszak az információs társadalom kora, amely messze több mint a kommunikáció forradalma. Ebben az új korszakban az emberi lét határai kiterjednek. A térhez és időhöz kötött emberi lét mindig is magába foglalta az egész világot, a múltat, a jelent, és a jövőt. Most azonban ez a kiegészülés ugyanolyan közel kerül hozzánk térben is időben, mint a jól megszokott „itt és most”. Bárki, bárhol, bármikor, bármiről bárkivel kommunikálhat, s cselekedhet együtt. Az egész világra kiterjedő kommunikációs hálózat, az Internet egyben végtelenre nyitja ki a tudás horizontját. Ehhez is alkalmazkodnunk kell, miközben Európához alkalmazkodunk.

Az alkalmazkodás kihívása felértékeli a nemzeti identitást, a nemzeti kultúrát, mivel a végtelenre nyitott kommunikációs tér bizonytalanságai által okozott feszültségek csak akkor szelídíthetők meg, ha pontosan tudjuk, hogy mással fel nem cserélhetők vagyunk, nyelvünk és kultúránk által élünk, melynek értékeit azonban úgy kell megmutatnunk, hogy ezek az értékek Európa számára is azok legyenek. A kihívás természetével már a magyarok XIX. században élt nagy költője, Vörösmarty is tisztában volt, aki feminista szempontból nem teljesen korrekt versében hősét, az „úri hölgyet” arra figyelmezteti, hogy nincs más választása, csak az, hogy magyar legyen. Akinek nincs „mondható neve”, nincs hazája, nincs nemzete, annak senki sem hisz.

Magyar.hu

Az információs társadalom adta kommunikációs eszközök lehetőséget adnak arra, hogy a magyar kultúra és identitás megjelenjen az elektronikus kommunikáció terében. Ha ez elmarad, az európai csatlakozás nem lehet sikeres. Ki kell lépnünk az internetre, s meg kell tanítanunk Európát a „Hungarian” szó mélyebb, történelmi és kulturális jelentésére. Ha ma valaki a Google keresőjét a „Hungarian” szóra állítja, a vizslát, a kolbászt, a paprikát, a kártyát találja.

3. ábra A Google találatai a Hungarian kifejezésre

Természetesen nem kell a nulláról elindulni. A kereső előbb utóbb rátalál Bartókra, Lisztre, Kertész Imrére, de a lista rettenetesen hiányos. Nemcsak Vörösmarty, Kölcsey, Móricz, Babits, Kosztolányi, Radnóti hiányzik róla, nincs rajta semmi, ami a 21. század magyar hozzáadott értékeire utalna. Létre kell hoznunk egy *magyar.hu* portált, mely ablakot nyit a világra, amely látni és láttatni enged bennünket, magyarokat, akiknek a szebb jövő ezúttal talán és végre több lesz mint himnikus fohász, valósággá, kézzelfogható tapasztalattá válik.

Bibliográfia:

Babits, M., (1939) 1978. A magyar jellemről. In.: Esszék, tanulmányok. Budapest: Szép irodalmi. II.köt. 628-665.p.

Bibó, I., 1986. A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In.: Válogatott tanulmányok. Budapest. Magvető. II. köt. 185-265.p.

Az európai társadalomfejlődés értelme. In.: Válogatott tanulmányok. Budapest. Magvető. III. köt. 5-123.p.

Németh, L., (1934) 1989. Sznobok és parasztok. In *Életmű szilánkokban*. Budapest, Magvető-Szépirodalmi. I.köt.322-327.p.

Sherif, M. – Sherif, C.W. , (1969) 1980. Csoporton belüli és csoportközi viszonyok: kísérleti kutatás. In Csepli Gy. (szerk.): *Előítéletek és csoportközi viszonyok*. Budapest. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 347-415.p.

Széchenyi, I., 1841. A Kelet népe. Pozsony.

Vitányi, I., 1987. Az „Európa-paradigma”. Budapest. Magvető.